

դան գոյականներու առջեւ, այսպէս հետեւեալ շատ խանգարուած հաստուածին մէջ — զոր կը ջանամ այստեղ ձեռագրական համեմատութիւններով եւ յոյն բնագրին օգնութեամբ վերականգնել — կը կարգանք՝ «զի աստուածպաշտութեան աւրինակք (Թ. 912՝ «բէն-ի-ն») յերկուց կարգաց հրամանի հաստատեալ են (յոյն՝ ἐκ δύο τούτων συνέστηκε) այսինքն (տպ. այսինքն) է հրամանաւորք բռնից առո՞ւստն-իւնէ (այսպէս Թ. 912, Կ. Պ. «է հրամանաւոր է համարք բռնից առո՞ւստն-իւնէ», իսկ Վիենն. «է համարք առո՞ւստն-իւնէ, յոյն ծօղմատն εὐσεβῶν, ուրեմն՝ «առո՞ւստն-իւնէ») եւ ի գործոց բարութենէ. այլ ոչ համարք (այսպէս Վիեննա, մինչ Կ. Պ. եւ Թ. 912 «համար») հրամանքն (յոյն մէկ բառ δόγματα) առանց գործոց բարեաց ընդունելի են առաջի Աստուծոյ եւ ոչ՝ որ առանց գործոց բարութեան հրամանաւորք իւրի՞նչ գործին (այսպէս Կ'ուղղեմ, Կ. Պ. ունի «հրամանաւորք գործին») ընդունելի են Աստուծոյ, Վիեննա տպ., էջ 46, Կ. Պ. էջ 57, տես նաեւ «բարութիւն ինձ այժմիկ կարճ ի կարճոյ հրամանաւորք բռնիցն սկիզբն առնել», էջ 47 = συντόμως χρῆσασθαι τῶν ἀναγκαίων δογμάτων. «Կհամարք, ընթերցուածք կ'առաջնորդէ ուղղագրութեան ենթակիւն հետեւեալ յառաջբերութիւններու մէջ գործածուած «հրամանաւոր» բառն ալ եւ կարգալու «հրամանաւոր». «այդ մեծ են ստացուածք՝ հրամանաւոր (տպ.՝ հրամանաւոր) կամաց վարդապետութիւնքն (այսպէս ուղիղ Կ. Պ. էջ 58), էջ 47 = μέγιστον τοῖνον κτήμα ἐστί, τὸ τῶν δογμάτων μάθημα, «արդ որ (Կ. Պ. եւ Թ. 912 կը յաւելուն այս) շնորհաւք հաւատքս են՝ յոգւոյ անտի (Կ. Պ. եւ Թ. 912 կը յաւելուն էն), ոչ եթէ հրամանաւոր (տպ.՝ հրամանաւոր) միայն կամաւք, այլ եւ որ առաւել եւս ինչ քան զմարդն հաստատութեամբ է», էջ 83 = αὕτη τοῖνον, ἡ κατὰ χάριν δωρουμένη πίστις ἐκ τοῦ Πνεύματος, οὐ δογματικὴ μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐνεργητικῇ, «մի ազգն հաւատոց է հրամանաւոր (տպ.՝ հրամանաւոր, Կ. Պ.՝ «հրամայաւոր», էջ 94) կուտէ առյանձնութիւն ունի ընդ օգիսն վան ուրուք» էջ 82 = ἐστί μὲν γὰρ ἐν εἶδος τῆς πίστεως, τὸ δογματικὸν, συγκατάθεσιν τῆς ψυχῆς ἔχον περὶ τοῦδ' εἰνός. Թառաջ բերուած «հրամանաւոր» բարդութեան առաջին անգամն ալ գործածուած է ծօղմաի փոխարէն, համեմէ միայն «զամենայն հրաման (τὸ πᾶν δόγμα) հաւատոցն ի ներքս առաք», էջ 84, «գերբ սուրբք եւ հրաման՝ ճշմարտութեան», էջ 139 = δόγματα, ուսուցանէ (եկեղեցի) առանձինն եւ անպակաս ի

գիտութիւն գալ մարդկան ի կարեւոր հրաման», էջ 416 = δόγματα եւ այլն:

«Մարդկան կերպս»:

230. «Թէպէտեւ փայտք իցեն եւ նմանութիւնս ինչ մարդկան կերպս ունիցին (աստուածք)», Ոսկեբ., Մեկն. Ես., էջ 326. քանի որ նոտրատիպը «նման-իւն-ն» բառին իբրեւ որակական ածական գործածուած է, հարկ է թէ նախապէս եղած ըլլայ «մարդկերպ» կամ առաւելագոյն հաւանականութեամբ «մարդկերպ», համեմէ «ճշմարտագոյն համարիցիմը այսուհետեւ զհոգեկան ազգին զամենայն մարդկերպ նման-իւն-ն առմարդիկ եղեալ՝ առ ի պատգամաւորութիւն սպասաւորութեան հրամանացն Աստուծոյ», Ագաթ. էջ 166, իսկ «մարդկերպ» ձեւին համար տես «անշափ ցանկութիւն մտաբերեաց գործել պատկեր մարդկերպ», Սեբեբ., էջ 134, «եւ վիշապն ոչ մի անգամ աւձաձեւ երեւեր եւ միւս անգամ մարդկերպ», Եզնիկ, էջ 106, ուր կայ նաեւ «մարդկերպութեան» եւ մարդկերպութեամբ բարդութիւնները հետեւեալ տողերուն մէջ՝ «եւ ի խառս մատուցեալ ի լերինն ընդ Աբրահամ, զերկուս պատանիս իւր զհրէշտակս մարդկերպութեամբ ի Սողոմ առ գեղեցիկ ասպնջականն առ Ղովտ արձակէր... եւ Եզեկիէն հրատեօիլ եւ բոցալեզու ի կառս ազգի ազգի կերպարանաւք յաւելալ եւ կառավար մարդկերպութեան երեւցուցանէր», էջ 94—95. Չմիւռնիոյ տպագրին մէջ աւանդուած են բառերս «մարդկերպութեան» եւ «մարդկերպութեան» փոխուած գրութեամբ, էջ 84: Մեր այս սրբագրական հիմնաւոր առաջարկով քերականական ուղիղ երեւոյթ մը կը ստանայ ոսկեբերանեան հաստուածք, մինչդեռ «նմանութիւնս ինչ մարդկան կերպս» տեւէ օրէնքով չի կրնար մեկնուիլ:

մարտ:

231. Այս շատ գեղեցիկ բառը հազիւ երկու անգամ գործածուած է ծանօթ գասական մատենագրութեան մէջ. «Այս անուն ասէին, իւրում մարդի ցանկացաւ եւ այն անուն կին իւրում ուրջուէր, Ոսկ., Մեկն. Պաւլ. Ա, էջ 328 = ὁ δεῖνα τῆς μητροῦς ἡρώσθη, «քան զքաղաքին եւ զտան՝ այն չար խռովութիւն է, որ ընդ այր եւ ընդ կին կայցէ, եւ քան զայն եւ գծնակ ծուխ՝ որ ընդ մէջ մարդկան (տպ.՝ մարդկան) եւ բընուաց ծիւցից», Սեբեբ., էջ 42: Հազրուագիւտ այս տեղիքներուն վրայ բարդելու համար գասական ուրիշ կարեւոր վկայութիւն

հետ — Դեպքում, չայ թարգմանչին կողմանէ
յաւելուած մեկնաբանութիւն մըն է թերեւս,
քանի որ յոյն բնագիրն ունի միայն *ὅσπερ οἱ τὰ
μέταλλα ἐργαζόμενοι*, իսկ նշանակու-
թիւնը աւելի «...» է քան թէ *mines*, ինչպէս
որոշ կը տեսնուի հատուածիս շարունակութեան
մէջ, «...» զոր յընտանեաց տեսանիցեն, այլ միայն
զգործավարն... բազում անգամ ժամանակ լինի
անգրէն ի տուն դառնալոյ, յորժամ ըստ բարե-
խաւսութեան ուրուք հրաման տայցեն թա-
գաւորըն արձակել, այս իմաստով է անտարակոյս
դարձեալ Նորայրի համար անմեկնելի մնացած
հատուածը՝ «ի կապանաց զբաղումս արձակիցէ եւ
զայլս ի Դեպքում (յօրինակին «ի Դեպքում» աղատիցէ,
= τοὺς ἐν μετὰλλοις, իսկ երկրորդ տեղիքը՝
«այն եւ աւաղակաց եւ սպանողաց պարծանք են եւ
ոսկեհանաց եւ որք ի քրէական Դեպքում խոնջիցեն»
= καὶ τὸν τὰ μέταλλα ἐργαζόμενον
կարելի է ստուգապէս պնդել թէ յատուկ առումով
mines կը նշանակէ, ինչպէս կարելի է եղբակացը-
նել նախադասութեան ամբողջութիւնն աչքի
առջեւ բերելով:

յաղթուն:

234. «Սոյնպէս թոյլ ետ սատանայի մարտն-
չել, զի յաղթեցեն նմա մարդիկ եւ պսակեցին.
զի յորժամ յաղթուին կանգնեալ լիցի, մեծապէս
ծանակեցի նա ի վատթարաց անտի ի պարտու-
թիւն մատնեալ», Կիւր., Կոչ. ընծ., էջ 139:
Աճառեան հակառակ որ բառիս ուղղութեան
մասին տարակուսելու քաջութիւնն ունեցած է
(«թերեւս բնիկ ընթերցուածն ըլլայ յաղթու-
նէն. այս պարագային յաղթուին բառը կը ջնջուի»),
հակառակ որ նկատած է թէ ուրիշ շեռագիր մը
«յաղթուին» տարբերակն ունի, դարձեալ չէ
դանդաղած լուսաբանել տարակուսական բառիս
իմաստը՝ «յաղթուին = յաղթական» (Հայերէն նոր
բառեր հին մատենագրութեան մէջ, էջ 168):
Թէ ինչ այս տեղ «յաղթական» մեկնութեամբ
Աճառեան կրնայ հասկնալ եւ բժշկել՝ չեմ
գիտեր, այս չափը գիտեմ թէ բացարձակապէս
սխալ է վիեննայի տպագրին ընթերցուածը եւ
զուր աշխատանք՝ զայն համեմատութեան գնել
«յաղթուին», «յաղթուին» հոմանիշներուն՝ հետեւելով
ՀԲ.Ի (Բ, էջ 317): Պիւրջ հին տպագրութիւնն
արգէն ունի ուղիղ ընթերցուածը՝ «յաղթուին»,
էջ 139, այսպէս նաեւ Մատենադարանիս, Թիւ 912,
Չեռ. թղ. 29ա. այս ընթերցուածը միացած «կան-
գնեմ» բային հետ, կու տայ դասականներէն

սիրուած ու կիրարկուած ոճ մը. համեմէ «զի ոչ
եթէ բազում զաւարթ յաղթուին ինչպէս»,
Ա. Մակար., Գ, 19:

նիւթուն:

235. «Եւ զկէս պարսպաց ի Նիւթուն աղիւ-
սոյ եւ ի նաւթէ շինէր», Քրոն. Ա, էջ 68. որքան ալ
ծանօթ բառարանները (ՀԲ. Բ, էջ 427, Զախճա-
խեան, Բառգ. հայ-իտալ., էջ 1074 եւ Չագը-
ճեան, Նոր բարբառարան) իբրեւ վաւերական կը
պաշտպանեն խնդրական նոտրատիպը, սակայն եւ
այնպէս կասկածաւոր կ'երեւի ինծի միշտ անիմաստ
այս բառը. Քրոնիկոնի թարգմանիչը այլուր
գիտէ գործածել պահանջուած ուղիղ ու կանո-
նաւոր ձեւը՝ «առ նովաւ շուրջ զգետովն պարսպքն
Բաբելոնի ի Նիւթուն աղիւսոյ եւ ի նաւթոյ կալմե-
ցան», էջ 72 (համեմէ «արկցուք ուրիշ եւ Նիւթու-
ցա» զայն հոովն Ծանոթ. ԺԱ, 3 տես նաեւ
Ոսկեբ., Մեկն. Պաւլ. Ա., էջ 20, «Նիւթ-
[տպ. Նիւթ] աղիւսոյ եւ անդ, էջ 224, 239 «կա-
ւիւթ-լոյ», դարձեալ ինչպէս Ա. գ. Երեւանի (տես
Ծանօթ. 3), նոյնպէս Էջմիածնի բնագրին լու-
սանցքին վրայ «Նիւթուն» իբրեւ տարբերակ
գրուած է «Նիւթուն», այս կարեւոր լուսանցագրու-
թենէն օգտուելով է որ Karst ալ իր կարգին
բոլորովին կը մերժէ «Նիւթուն» եւ վերապահին
յառաջագայութիւնը այս կերպ կը բացատրէ՝
«եղծուած այս ձեւին մէջ — կ'ըսէ — ն տաւր
նախորդ բառին ծայրի ն գրին կրկնութիւնն է,
յաջորդող է՝ բացառականակերտ նախդիրն է (աւելի
ուղիղ չէր ըսել «պարսպքն» ի ն տաւր եւ է
նախդիրը անգամ մըն ալ կրկնուած են եւ բար-
դուած յաջորդող բառին), իսկ Նի գրերը գրուած
գլխագրով Իթ՝ սխալ ընթերցումն է Իթ գրերուն,
որով բառս նախապէս եղած կ'ըլլայ «Նիւթուն», եւ
արդէն վերջին այս ձեւը իբրեւ սրբագրութիւն
գրուած է Էջմիածնի օրինակին (= E) լուսանցքին
վրայ (Eusebius Werke, V, Die Chronik, էջ 247, Ծանօթ. 63):

նկնատեսակ:

236. «Ձի մեծամեծ իրք որ ի բացուստ
նկնատեսակ երեւին, մեծայաղթ տարերքն նոցա
իբրեւ սակաւիկ ինչ երեւին տեսլեան ական,
քանզի քայքայի տեսիլ ական ի տկար զաւրու-
թենէ լուսոյն զոր ունի», Վեցաւր., էջ 129:
Անըջահայեաց ու հապճեպ սրբագրութիւն մը
դասական հայերէնի հոգւոյն գէմ զինած է Աճա-
ռեանը. «ստորագծեալ բառին տեղ — կը գրէ
յիշեալը — ձեռագիրն ունի նկնատեսակ, ՀԲ կը

յիշէ այս բառը, բայց նշանակութեան անյարմարութեան պատճառաւ կը համարէ անստոյգ բառ։ Իրաւունք ունին (!) Վեցօրէից հրատարակչները՝ Իրաւունք ունին (!) Վեցօրէից հրատարակչները՝ որոնք բառը սրբագործ են նկատուած։ Հաստատուածին միտքն է թէ մեծ առարկաները հետեւէն փոքր կ'երեւան. նկատուածին կը նշանակէ «փոքր երեւցող» (համարէն նկատուած, նկատուած) եւ այս իմաստով ալ պէտք է անցունել բառարաններու մէջ՝ որովհետեւ պէտք է անցունել բառարաններու մէջ՝ (Հայերէն նոր բառեր հին մասերը մոտցում է) (Հայերէն նոր բառեր հին մասերէն ազդուութեան մէջ, էջ 160—161)։ Այս չափահան գործութեան մէջ, էջ 160—161)։ Այս չափահան գործութեան եթէ նախ անդրադառնար թէ «պէ-
--ն» բառը իր բոլոր կարելի բարդութիւններով ու
--ն» բառը իր բոլոր կարելի բարդութիւններով ու
ածանցներովը զուրկ է դասական շնորհքէն, եր-
կրորդ եթէ աչքի առաջ ունեցած ըլլար նորայրի
բառիս մասին տուած կարեւոր ծանօթագրու-
թիւնը. «պէ-ն» անմիտ ընթերցումին
դէմ Անտոնեանց Վեցօրէի ընտիր օրինակին ներ-
կայացուցած «պէ-ն» տեղւոյն յարմարագոյն
տարբերակը յառաջ բերելէ յետոյ կը գրէ նո-
րայր «տպագիրն կ'ողղէ նկատուածին, բայց պէ-
անծանօթ բառ է Վեցօրէի թարգմանչին (ինչպէս
ընդհանրապէս հինգերորդ դարու մատենագրու-
թեան)։ Իսկ «պէ-ն» պէ-ն աւուրք» գրուածն,
ժԱ ճառին, էջ 170, Անտոնեանց օրինակին մէջ կը
գրուի «պէ-ն» աւուրք» գրուածն, որովհետեւ հին օրինակի
մէջ «պէ-ն» աւուրք», որովհետեւ օրինակի մէջ
ալ «պէ-ն» պէ-ն աւուրք» (Բառաքննութիւն,
էջ 64, 66)։ Նազարէթեանի ձեռագիրները
ուսին որովհետեւ աւելի կարեւոր եւ աւելի ուղիղ ըն-
թերցումը մը՝ «պէ-ն» աւուրք» (Պատկեր
1893, էջ 253). բառս ազդուած է յոյն բնագրէն՝
ἀλυσονίδας τὰς ἡμέρας, որուն կանոնաւոր
տառագաւարտութիւնը պէտք էր ըլլաւ ըստ իրեան
«պէ-ն» պէ-ն աւուրք» հոյցա-
կանը ուղղական կարծած եւ անփոփոխ զետեղած
է «պէ-ն» պէ-ն աւուրք» — Ազատ անգղեայ
«եւ տերեւազգեստը զիւրեանց մերկութիւնն ըստ
իւրաքանչիւր նշանութեան ազուցանեն», էջ 333,
նախագատութեան նոտարատիպ բառը Աւիշան
Հայրուսակի մէջ կը կարգայ «ըստ իւրաքանչիւր
պէ-ն» էջ Է, որ տեղէն քաղած է արդեւ
Աւիշան այս տեղի դառն. ինծի ծանօթ ոչ մէկ
օրինակ կը ճանչնայ յետ-նակեղարեան այս տար-
բերակը, adus ունին՝ նշանութեան, b նշան-
ութեանց, h յետոյ, միւսն. նշանութեան,

Հոմերիկոս:

237. Խապայեան դասած եւ Վենետիկի
Միլիթարեան ճատենագրարանն՝ ընդօրինակու-

Թիւնը նուիրած է Ոսկեբերանի Մատթէի մեկնութեան շատ կարեւոր ֆաղուածողքի մը, որմէ երկու հատուած իրբեւ ճաշակ հրատարակութեան տուած է Բաղմավէպ (1913, էջ 14 - 16)։ Երկրորդ հատուածին մէջ է որ կը հանդիպինք յունարէնէ փոխ առնուած կամ, աւելի ճիշդ, ուղղակի Ոսկեբերանէ արտագրուած «Նոֆի», բառին. «իսկ նոքա յաւելեալ պատերազմ յառաջինն, զրգուն զայր մի Նոֆի», որ է աւրինաց դպիր, ոչ եթէ ուսանել ինչ կամէին, այլ փորձութիւն իմն գործեն ի հարցուածոյն սակս» (Բաղմավէպ, էջ 16)։ յոյն բնագիրը այս նախադասութեան դէմ ունի հետեւեալը. οἱ δὲ ἐπαγωνίζονται τοῖς προτέροις, καὶ προβάλλονται τὸν νομικόν. οὐ μαθεῖν βουλόμενοι, ἀλλὰ ἀπόπειραν ποιούμενοι, καὶ ἐρωτῶσι, ուրեմն հայ Թարգմանիչը պարզապէս փոխառութեամբ չէ գոհացած, այլ կցած է նաեւ բառիս մեկնարարութիւնը «որ է աւրինաց դպիր» (Աւետարանին, «աւրինականը»), կարելի է նաեւ կարծել թէ այս յաւելուածը եղած ըլլայ նախապէս լուսանցագրութիւն մը եւ յետոյ մտած բնագրի մէջ. ինչու գլխագրով գրուած է բառս Բաղմավէպ. ինչու քանի որ յատուկ աշուան մը հետ գործվէպի մէջ, քանի որ յատուկ աշուան մը հետ գործչունիք։ «Այլ փորձութիւն իմն գործեն ի հարցուածոյն սակս» խօսքը, որ բնաւ հաշտ չընթանար յոյն բնագրին հետ, ինծի շատ կասկածելի կը թուի, շատ զգալի է ճառընտրական խանգարում մը այս տեղ։

ողելորք:

238. « Ջհարուսանը դա նաւագին ընտրեցից
 եւ զանաւագին ընդ հարուսան, փոխանակ զի
 «իւրի գուր զըթցէիք խեթկէիք եւ զանաւագին
 առ ոտն հարկանէիք», եփրեմ, Բ, էջ 295.
 զիտեւ տուած էի այլուր թէ չԲ բառս կը մեկնէ
 «որպէս ուժաւոր. հզօր, հարուստ զօրութեամբ»,
 (Բ, էջ 503) եւ դարձեալ թէ Schäfers այս
 հաստուածը կը թարգմանէ ich werde auswählen
 das kräftige unter dem schwachen und das
 das kräftige unter dem kräftigen dafür, dass ihr
 schwache unter dem kräftigen Führer gestossen, ge-
 schlagen habt ու կը ծանօթագրէ «ամէն պարա-
 զային «իւրի բառին տակ երեք բառ կայ ծած-
 կուած, որոնցմէ երկուքը եղծուած են յայնապէս,
 իսկ միջին «եւ-ը հայերէն «եւ- սովորական շաղ-
 կապն է (Eine altsyrische antimarkionistische
 Erklärung von Parabeln des Herrn եւ այլն:
 էջ 48), Հանդէս Ամսօրեայ 1920, էջ 379: Իմ
 այս պարզ յառաջընթաց ինչն առիթ տուած է

Մէնէ վիշեանի լուծելու յաջողակէս խնդրական այս բառը՝ «Սխալ է — կը գրէ ինծի Մէնէ վիշեան (Նովիսադ, 14 Նոյեմբեր 1920) — Եփրեմի ընծայուած Աւետարանի մեկնութեան մէջ գործածուած «ֆէ-րէ» ձեւը եւ Schäfersի այս մասին տուած մեկնաբանութիւնը. Եփրեմ այս տեղ յառաջ կը բերէ Եզեկիէի խօսքը, ուր կը կարդանք՝ «փոխանակ զի կողամբը եւ ուսովք ձերովք գրթցէիք եւ «ֆէ-րէ» եւ եղջերովք ձերովք խեթկէիք զամենայն անաւազն», Գ, 21, եթէ չի եւ Schäfers անդրադարձած ըլլային այս իրողութեան, շատ դիւրաւ Եփրեմի տեղիքը պիտի ուղղագրէին «փոխանակ զի «ֆէ-րէ» դուք գրթցէիք խեթկէիք, եւ այլն. համառօտ Զգաւնի գրեթէ միեւնոյն պարագաներու տակ գործածած ձեւը՝ «ով խաշինք գէրք, մի «ֆէ-րէ» (Հռոմի տպագիրն ունի «ֆէ-րայ», էջ 251) գրթցէք հարկանէք զհիւանդացեալն», էջ 156:

ուրու:

239. «Ո՛չ ապաքէն ամենեւին ուշ եւ ուրախամ առնէ եւ ապա դիմէ ի վերայ», Ոսկեբ., Մեկն. Պաւղ. Ա, էջ 277, հրատարակիչը փոխանակ «այգպէս յօրինակին» անարժէք ծանօթագրութեան գիմելու, յոյն բնագրին գործածած $\pi\rho\acute{o}\tau\tau\omega$ բային առաջնորդութեամբ շատ դիւրաւ անգոյ այս բառը կրնար ուղղել եւ կարդալ «ուշ եւ ուրաշ այնմ առնէ», ասութիւն մը, զոր Ոսկեբերանի միեւնոյն թարգմանիչը սիրած է գործածել նաեւ այլուր ուրիշ ձեւերու տակ, տե՛ս «զմիտս եւ զաշս եւ զոյժ եւ զուշ եւ զուրաշ եւ զմարմին միայն ի պսակն գումարէ», անդ, էջ 476—477 = $\kappa\alpha\iota\ \lambda\sigma\chi\acute{o}\nu\ \kappa\alpha\iota\ \psi\upsilon\chi\eta\ \kappa\alpha\iota\ \sigma\acute{o}\mu\alpha$, «զամենեւին կամի առ ինքն ամիսփիւլ, ի պատիրս արկանել, զուշ եւ զուրաշ մոգել», անդ, Բ, էջ 553:

(Հարաւանիւն)

Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԵՐԿՐԱՐՐԱՌՆԵՐԸ ԵՒ ԲԱՂԱՉԱՅՆԵՐԸ

Երրորդ կարգի երկրարբառները կազմուած են իւրաքանչիւրը մի զորոգ ձայնաւորէ: Ասոնց վրայ երկար չպիտի ըլլայ մեր խօսքը, որովհետեւ նախկին բացատրութիւնները արդէն շատ բան կը պարզեն նաեւ այս երկրարբառներու մասին: Ասոնց մէջ առաջին նկատելի խումբն է եւ, եւ, եւ եռեակը: Արդի լեզուին մէջ եւ կը հնչուի *ya*, այսինքն իբրեւ մէկ բաղաձայնէ եւ մէկ ձայնաւորէ բաղկացած ձայնախումբ, ինչ որ երկրարբառ չի նշանակեր: Ասով հանդերձ եւ ունի մեր մէջ զանազան հնչիւններ. այսպէս՝ աղաւթեան կը հնչուի արեւմտեան հայոց մէջ *azadut-yan*, արեւելեան հայոց մէջ *azatu-t'ian*, «եւ» երկուքին մէջ ալ հաւասարակէս (*t'iārən*, բայց «եւ» կ'ըլլայ *seav*, իսկ լեւ» կը տատանի լեւ» եւ լեւ» հնչիւններուն մէջ: Ըստ այսմ եւ երկրարբառին արդի հնչիւններն են *ya*, *ia*, *ea*: Առաջինը ընդունելի չէ հին լեզուին համար, որովհետեւ, նախ՝ այս պարագային հարկ կ'ըլլար գրել *յա* (ինչպէս ունինք Յակոբ, *յաճոյր* < *yaamūrā*). Երկրորդ՝ եւ երկրարբառ է, անոր համար որ լեզուին ապագայ զարգացման մէջ տուած է պարզ ձայնաւոր, որ՝ աղաւթեան դարձած է աղաւթեան, լեւ» > լեւ, «եւ» > «եւ», «եւ», ինչ որ կարելի չպիտի ըլլար՝ եթէ է բաղաձայն (*y*) ըլլար. երրորդ՝ վրացերէնը մասամբ կը ցուցնէ որ ասոնց մէջ երկրարբառ կը ըսուէր. համա. հարաւան < հարաւան, վարեւ < վարեւ, հանեւ < հանեւ, հուրեւ < հուրայ: Այսպէս նաեւ յն. եւ լտ. տառադարձութիւնները, ինչ. խորջեւ > *Χορζιανηνή*, Chorzianene, Հաւրեւ > *Ἀσθιανηνή*: Կը մնան *ia* եւ *ea*, բայց ընդունելի չէ նաեւ *ia* (թէեւ նոյնը գտնենք յունարէն, լատիներէն եւ վրացերէն տառադարձութեանց մէջ), քանի որ ունինք եւ երկրարբառը¹). Եթէ ասոնք համահնչիւն ձայներ ըլլային, պիտի կրնային հին ձեռագիրներու մէջ ազատօրէն իրար փոխանակել, մինչդեռ մենք կը տեսնենք որ ամենեւին շփոթութիւն չկայ անոնց մէջ եւ եւ, եւ իրար չեն փոխանակեր: Ընդհակառակը նոյն իսկ այնպիսի տեղ՝ ուր սպասելի էր եւ, հայերէնը ազատ կերպով կը հանէ եւ, այսպէս՝ ուղ. եւայի, սեռ. եւայեայ (եւ ոչ թէ «եւայեայ»): Ասկէ յայտնապէս կ'երեւայ

¹ Լատիներէնի ձայնարանութեան մէջ *ea* յետոյ կը դառնայ *ia*: